

Лариса Зданевич

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Кафедра дошкільної педагогіки, психології та фахових методик
e-mail: larisazdan@ukr.net
tel. +38 096 513 05 05

Наукові підходи до здійснення полікультурного виховання дітей в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів

Анотація. У статті висвітлено наукові підходи до здійснення полікультурного виховання дітей дошкільного віку, розкрито питання підготовки майбутніх вихователів до здійснення полікультурного виховання дошкільників. Зазначено, що одним із завдань системи освіти є захист національних культур регіональних культурних традицій в умовах багатонаціональної держави. Зосереджено увагу на питанні, що гармонійне функціонування полікультурного соціуму можливе за умови виховання його громадян у системі загальнолюдських цінностей і пріоритетів, серед яких найважливішими є опанування власної культури, вироблення толерантного ставлення, розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з представниками інших культур. Особлива роль належить вихователю, який, формуючи полікультурне світобачення дошкільників, збагачує їх досвід полікультурного спілкування, що є визначальним у їх подальшому житті. В цьому аспекті професійна підготовка майбутніх вихователів до полікультурного виховання дітей дошкільного віку набуває ознак особливої значущості в умовах сучасного культурного розмаїття соціуму.

Ключові слова: підготовка, полікультурне виховання, гуманізація, громадянське виховання, національне виховання, концепція, дошкільний вік

1. Постановка проблеми в загальному вигляді

Політичні та соціокультурні зміни, інтеграційні та економічні процеси створюють передумови для удосконалення педагогічної освіти в аспекті її відповідності вимогам європейського освітнього простору, впровадження нових підходів у підготовці вихователів дітей дошкільного віку. На сучас-

ному етапі проблема відновлення і збереження культури народу перебуває в центрі уваги суспільства. Закон України “Про дошкільну освіту” висуває як принципи державної політики в цій галузі пріоритети загальнолюдських цінностей. Водночас закон стверджує, що одним із завдань системи освіти є захист національних культур регіональних культурних традицій в умовах багатонаціональної держави. Саме полікультурність будь-якої території нашої країни зумовлює необхідність полікультурного виховання на регіональній основі.

Сьогодні для України питання національної самосвідомості, статусу рідної мови, взаємин етносів, що домінують чи поступаються за чисельністю в тій чи іншій місцевості, виходять на рівень доленосних, визначальних процесів централізації й демократизації в державі, стабільності й нестабільності в суспільстві.

Національно-культурні співтовариства, родина, релігійні конфесії неодноразово посилювали свій вплив на формування нового покоління, виходячи із власного розуміння нових суспільних реалій і своїх інтересів. У той же час державна система виховання, покликана визначати національно-культурні орієнтації й громадянську поведінку людини з позиції держави як об’єднуючого соціуму, фактично залишалася колишньою.

Сьогодні в суспільстві досить явно відчувається соціальне замовлення на пошук нового балансу виховних зусиль родини, національно-культурних співтовариств і системи суспільного виховання. Звичайно, такий пошук має місце. Повсюдно збільшується кількість дошкільних навчальних закладів, шкіл, установ професійної освіти, де виховання, навчання й спілкування здійснюється мовою діаспори, яка чисельно переважає.

Однак посилення національної складової, привласненої особистістю, знімає лише частину проблеми, причому тимчасово. Зрозуміло, що потрібні пошуки додаткових рішень, які б, з одного боку, враховували національну самосвідомість кожного етносу, а з іншого – пропонували б способи гармонізації інтересів різноманітних співтовариств. Якщо зважати на той факт, що на формування особистості родина, релігійні й національно-культурні співтовариства впливають уже в ранньому дитинстві, то, мабуть, що й система відповідного виховання повинна починатися з дошкільного віку.

Як бачимо, тут наявне протиріччя між усвідомлюваним соціальним замовленням на гармонізацію міжнаціональних відносин і застарілим змістом та засобами відповідних виховних впливів у сфері суспільного виховання, починаючи з дошкільного.

2. Аналіз досліджень і публікацій із зазначеної проблеми

Аналіз праць з проблеми полікультурного виховання свідчить, що вона розроблялася в контексті різних наукових галузей. Філософські та культурологічні аспекти з позицій української державності, ідеалів і норм загальнолюдських цінностей, співіснування різних національностей висвітлювалися Сократом, Платоном, Аристотелем, Ж. Руссо, І. Песталоцці, Г. Ващенком, В. Винниченком, Б. Грінченком, М. Грушевським, М. Драгомановим, І. Огієнком, С. Русовою, К. Ушинським та ін. Засновником полікультурного виховання вважається Я. Коменський, який наголошував на необхідності підготовки дитини до життя у багатонаціональному суспільстві, формуванню у дітей умінь жити в мирі і дружбі з іншими, виховання доброзичливості до інших людей.

Проблема полікультурного виховання у педагогічній науці тривалий час пов'язувалась з інтернаціональним, патріотичним вихованням, вихованням культури міжнаціональних стосунків (І. Бех, М. Терентій, З. Гасанов, О. Джуринський, М. Красовицький, С. Терно, І. Шоробура та ін.). Слід відзначити, що в цих дослідженнях переважали етнографічні аспекти [Джуринський 1993; Компанієць 2004; Терно 2008].

Проблеми, пов'язані з полікультурним вихованням в Україні, знайшли своє відображення в "педагогіці миру" (О. Сухомлинська, Н. Бібік, Е. Сулова та ін.), загальнопедагогічні та психологічні – у працях Н. Миропольської, М. Красовицького, О. Рудницької, етнопедagogічні – у дослідженнях Л. Волік, Л. Пуховської, Н. Ганнусенко.

Праці Г. Бойчук, М. Малькової, Є. Мандалян, В. Пісакар, О. Сосновської, С. Юдакіної присвячені формуванню патріотичних та інтернаціональних уявлень школярів в умовах багатонаціональних регіонів. О. Ковальчук, В. Єршова висвітлюють історико-педагогічні аспекти розвитку теорії і практики полікультурної освіти, наголошують на полікультурному підході в навчанні і вихованні; виховання толерантності досліджує Т. Білоус, Т. Гасаненко, Г. Косарева, Т. Поніманська, О. Синиця та ін.

На сучасному етапі з аналізом проблеми полікультурного виховання пов'язані імена відомих зарубіжних учених Д. Бенкса, Ж. Гей, С. Ніето, П. Фрере та ін. Серед вітчизняних дослідників окремі аспекти полікультурної освіти вивчали В. Бойченко, О. Гукаленко, В. Компанієць, В. Кузьменко, І. Лощенова, О. Сухомлинська, Н. Терентьева, Г. Філіпчук та ін. Особливої ваги набуває питання професійної підготовки майбутніх вихователів дітей дошкільного віку, оскільки саме у дошкільному віці створюються найбільш сприятливі умови для формування полікультурного світобачення.

3. Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз наукових підходів до полікультурного виховання в системі дошкільної освіти та проблеми підготовки майбутніх вихователів до здійснення полікультурного виховання дошкільників.

4. Виклад основного матеріалу

Українська освіта і зокрема система дошкільної освіти не може повністю розв'язати політичні, економічні, етнічні та інші конфлікти й проблеми. Але вона може зробити істотний внесок у раннє формування багатоукладного менталітету, у виховання підростаючого покоління поваги до культур різних народів. Дошкільні навчальні заклади можуть допомогти дитині раніше й глибше зрозуміти, усвідомити й оцінити і її власну культуру.

На думку Л. Волик, гармонійне функціонування полікультурного соціуму можливе за умови виховання його громадян у системі загальнолюдських цінностей і пріоритетів, серед яких найважливішими є глибинне і всебічне опанування власної культури (національної, етнічної), вироблення толерантного ставлення, розвиток умінь і навичок продуктивної взаємодії з представниками інших культур. Успішність реалізації виховних завдань залежить від рівня полікультурної компетентності педагогів. Особлива роль належить, вихователю, який, формуючи полікультурне світобачення дошкільників, збагачує їх досвід полікультурного спілкування, що є визначальним у їх подальшому житті. В цьому аспекті професійна підготовка майбутніх вихователів до полікультурного виховання дітей дошкільного віку набуває ознак особливої значущості в умовах сучасного культурного розмаїття соціуму.

Проблема раннього формування у дошкільників ціннісних стосунків у сфері національних інтересів може практично вирішуватися лише у виховному процесі, в центрі якого спостерігається зустрічний рух національних культур, які історично сусідять, що передбачає взаємний інтерес, взаємне вивчення, діяльнісне спілкування. Важливою складовою раннього громадянського виховання має стати полікультурне, бачення дитиною привабливості національних танців, ігор, пісень, програвання казкових сюжетів різних народів, входження у фольклорне коріння різних культур.

Сьогодні існують різні погляди щодо визначення поняття “полікультурне виховання”. Так, полікультурне виховання, на думку О. Гукаленко, розглядається як процес засвоєння цінностей і досвіду культури народів регіону, де проживає дитина, з пріоритетом культури її національності. Заглиблення в культуру свого краю дозволяє дитині відчувати й зрозуміти не тільки відмінні

риси національних культур, але й деякі механізми їхньої взаємодії, взаємопроникнення й взаємовпливи. У ході прилучення до культури поліетнічного регіону дошкільник поряд з регіональними засвоює загальнонаціональні, загальнолюдські цінності [Гукаленко 2005]. В. Компанієць визначає полікультурне виховання як процес формування в учнів навичок поведінки щодо представників інших національних, етнічних, релігійних груп; розширення їх культурних горизонтів шляхом надання інформації про особливості культури та менталітету представників цих груп. На його думку, полікультурне виховання та освіта виходять з ідеї, що всі люди незалежно від етнічного походження, родової чи статевої ідентичності, релігійних, класових, мовних, освітянських та інших культурологічних характеристик, мають право на повагу, рівні можливості отримувати повноцінну освіту, а також соціальний розвиток згідно зі своїми потребами [Компанієць 2004].

Ми поділяємо думку К. Крутій та О. Фунтикової про те, що полікультурне виховання (грец. *polys* – численний + лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) – це зміст, система цілей, методів, засобів (праця, навчання, гра, спілкування), які впливають на обізнаність підростаючого покоління, на розуміння процесів інтеграції, асиміляції й ідентифікації та їхніх співвідношень, урахування національних й етнічних особливостей людей, які оточують, уміння взаємодіяти на основі міжнаціональних і міжетнічних відмінностей, формування почуттів солідарності, взаєморозуміння. Виховання інтернаціональне розглядається як складова полікультурного виховання [Крутій 2010].

Таким чином, прилучення дошкільників до соціальної дійсності, виховання маленького громадянина, готового і здатного жити в полікультурному середовищі – актуальна проблема сучасної дошкільної освіти.

Ще в XIX столітті К. Ушинський, Є. Водозова та ін. стверджували, що виховання почуття любові до Батьківщини необхідно починати в дошкільному віці. Центральною ідеєю цього процесу була ідея народності – прилучення дітей до культури свого народу. Вона підтверджується філософською концепцією про конкретно-почуттєву природу патріотизму. Відповідно до концепції, патріотизм спочатку формується у вигляді прихильності до рідної землі, мови, традицій. Виховання патріотичних почуттів, становлення громадянської позиції людини здійснюється в нерозривному зв'язку з її прилученням до культури своєї національності, своєї малої Батьківщини, до народознавства.

Теоретичний аналіз проблеми народознавства в дошкільній освіті показує, що науковий інтерес до названої проблеми почав інтенсивно відроджуватися. Так, проблема ознайомлення дошкільників із соціальною дійсністю розглядається у працях Т. Поніманської, виховання любові до рідного краю, Батьківщини – у А. Богуш [2002; 2008], Н. Лисенко, формування уявлень про рід, родовід – у Л. Артемової [1997], Н. Гавриш, К. Крутій та ін.

У Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні сформульовані ідеї гуманізації, ставиться завдання всебічного розвитку особистості дитини, обґрунтовується необхідність розвитку в дітях моральних і патріотичних почуттів тощо. При цьому, відзначають автори, недоцільно акцентувати на національних особливостях на шкоду ідеї спільності всіх людей на планеті.

На сучасному етапі розробляються авторські підходи введення системи знань про народи, де науковці, намагаючись зберегти рівність цих двох напрямів, по-різному розставляють акценти. Одні з них переносять виховання людини-інтернаціоналіста [Суслова 1999] на виховання в дитини-дошкільника усвідомлення себе як біологічної й соціальної істоти, інші – на формування у неї національної свідомості й полікультурної компетенції з раннього віку, а дехто ці дві складові процесу виховання представляє як рівнозначні й рівноправні.

П. Щербань розглядає національне виховання як виховання у дітей любові до рідного народу, усвідомлення своєї етнічної й національної культури, виховання почуття національної гордості, необхідності “пустити корінь у рідну землю” уже в перші роки життя. Це необхідно, щоб людина ніколи не захворіла національним нігілізмом у будь-якому віці. З позиції засвоєння рідної культури дитина зможе з розумінням і невідомим інтересом поставитися до культури інших народів, перейнятися симпатією й повагою до людей інших національностей [Щербань 2000].

Визначаючи національне виховання як початок у системі знань про народи, вчений констатує, що цей процес повинен бути поступовим, а прилучення до світу загальнолюдських цінностей у першу чергу має здійснюватися на матеріалі близькому й зрозумілому дітям.

У своїй концепції П. Щербань визначив обсяг і зміст пізнавального матеріалу про народи, сформулював педагогічні умови реалізації етики міжнаціонального спілкування дошкільників на основі взаємодії дошкільного навчального закладу з родиною і школою; наголошував на створенні умов для практичного спілкування дітей із представниками різних національностей у дошкільному навчальному закладі, у побуті та ін.; рекомендував використовувати художню літературу, де є приклади доброзичливого ставлення до однолітків різних національностей, вчити дітей проявляти співчуття, співпереживання, такту й делікатності у ставленні до знайомих і незнайомих людей; пропонував виконання “домашніх завдань” дитиною і батьками, що зробить їх активними учасниками педагогічного процесу [Щербань 2000].

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.) зазначається, що національно-патріотичне виховання не повинно прищеплювати ідеї культурного імперіалізму, тобто способу споглядання світу лише очима власної культури. Ця Концепція виходить з ідеї об’єднання

різних народів, національних та етнічних груп, які проживають на території України, довкола ідеї української державності, українського громадянства, що виступають загальними надбаннями, забезпечують їхній всебічний соціальний та культурний розвиток. Українська держава заперечує будь-які форми дискримінації, підтримуючи всі мови і культури, що зазнали такої дискримінації в часи колоніальної залежності України. Патріотичне виховання спирається на принцип полікультурності, що передбачає інтегрованість української культури в європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування в дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних ідей, цінностей, культури, мистецтва, вірувань інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської [*Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді 2005*].

О. Кононко, Т. Поніманська [1993] пропонують широко знайомити дітей із соціальною дійсністю, поступово розширюючи коло уявлень про світ. Науковці вважають, що необхідно реалізувати головну ідею гуманізації освіти, сформувати у них повагу до себе, розуміння людської сутності, прищепити навички уважного ставлення до свого фізичного й психічного здоров'я, через себе навчити бачити інших людей, розуміти їхні почуття, переживання, вчинки, думки. Провідним є завдання виховання доброзичливих взаємин між дітьми, бажання гратися разом, уміння не сваритися, мирно розв'язувати конфліктні ситуації.

О. Сухомлинська в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності дає визначення сучасному громадянському вихованню, включаючи в нього й основні напрями роботи. Обов'язковими складовими громадянського виховання, на думку автора, мають бути уміння і бажання людини брати участь у суспільному, політичному й економічному житті своєї країни, уміння будувати комунікативні зв'язки, поважати права й думки інших; здатність сприймати зміни, що відбуваються, і приймати відповідні рішення тощо. Всі ці якості тією чи іншою мірою закладаються вже в дошкільному віці і є початковим шаблоном у становленні громадянина. М. Малькова, Є. Колеснік [2013], О. Сухомлинська [2003] пропонують педагогам прищеплювати дітям повагу до культури свого народу, його традицій, до своєї мови та держави.

Таким чином, розглянуті вище концепції виражають ідеї національного й багатоетнічного виховання дошкільників. На наш погляд, вони, по суті, є полікультурними освітніми моделями, які в наш час активно включаються в теорію й практику загальної педагогіки.

5. Висновки

Аналіз полікультурного виховання у вітчизняній й зарубіжній освіті та аналіз проблеми підготовки студентів дозволив зробити такі висновки: розробити та використовувати програму готовності майбутніх вихователів до полікультурного виховання дошкільників, інтегрувати в усі освітні предмети протягом періоду навчання етнічний зміст; включати в освіту дошкільників полікультурне виховання, врахувавши особливості онтогенезу ідентифікації дітей; активно використовувати в освітніх цілях природне або спеціально створене соціальне середовище; у системі неперервної освіти полікультурне виховання може досягти своєї мети за умови заохочення й поваги до особистості дошкільника.

Література

- Артемова Л.В., 1997, Програма з українознавства, *Палітра педагога*, 1, 3.
- Богуш А., 2008, *Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ*, Київ: Видавничий Дім "Слово".
- Богуш А.М., 2002, *Українське народознавство в дошкільному закладі: Навч. посіб.*, Київ: Вища шк.
- Гукаленко О.В., 2005, *Поликультурное воспитание как процесс формирования национальной и этнической толерантности у современной молодежи*, Москва – Воронеж: НПО "МОДЭК".
- Джуринский А.Н., 1993, *Зарубежная школа: современное состояние и тенденция развития*, Москва: Владос.
- Компанієць В.О., 2004, Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання, *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць.* – Вип. 6., Кн. 1, Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ.
- Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді*, Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р., № 641.
- Кононко О.Л., 1997, Душевність, людяність, ширість, *Дошкільне виховання*, 2, 8-9.
- Красовицький М.Ю., 1999, Проблеми полікультурної освіти і виховання в загальноосвітній школі, *Полікультурна освіта в Україні: зб. статей*, Київ.
- Кругіт К.Л., О.О. Фунтікова (ред.), 2010, *Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв*, Запоріжжя: ТОВ "ЛПРС" ЛТД.
- Малькова М.О., 2013, Полікультурне середовище як чинник громадянського виховання, *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*, 5(264), ч. 2 (Педагогічні науки), 14-20.
- Поніманська Т.І., 1999, *Моральне виховання дошкільників*, Київ.
- Суслова Э.К., 1999, Растим гражданина, *Дошкольное воспитание*, 1, 82-91.
- Сухомлинська О.В., 2003, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, *Дошкільне виховання*, 2, 3-8.
- Терно С., 2008, Полікультурна освіта: чи потрібна вона Україні?, *Історія в школах України*, 9, 15-20.
- Щербань П.М., 2000, *Національне виховання в сім'ї*, Київ: Культурол. ПП "Борівігер".

Scientific approaches to implementing multicultural education of children in the process of professional preparation of the future educators

Abstract. Scientific approaches to conducting multicultural upbringing of children of pre-school age have been cleared up in the article, the question of preparation of the future tutors to conducting multicultural upbringing of children under school age has been revealed. It is mentioned that integration processes create preconditions for mastering pedagogical education in the aspect of its accordance to the demands of European educational space, introduction of new approaches in preparation of tutors of children under school age. It is also mentioned that one of the tasks of the educational system is protection of national cultures of regional cultural traditions under the conditions of multinational country. It is multicultural state of any territory of our country that stipulates the necessity of multicultural upbringing on the regional basis. The attention is paid to the question that harmonic functioning of multicultural socium is possible under the condition of upbringing its citizens in the system of universal values and priorities, among which the most important is mastering of the own culture, creation of tolerant attitude, development of abilities and skills of productive interaction with the representatives of other cultures. Special role belongs to the tutor, who, forming multicultural world outlook of children of pre-school age, enriches their experience of multicultural communication, which is determinant in their further life. In this aspect professional preparation of the future tutors to multicultural upbringing of children of pre-school age gets the special importance under the conditions of modern cultural diversity of the society.

Keywords: preparation, multicultural upbringing, humanization, civil upbringing, national upbringing, conception, pre-school age